

Sainte-Beuve és Balzac is Sand lelkére beszélni – miután elolvasták a szöveggönyvet –, elkerülhetetlennek tűnt a teljes fiaskó. A legrosszabbra lehetett számítani.

Még javában folytak a próbák, amikor Charles Lassailly megadta a kezdő ágyúlövést. Ez a csekély jelentőségű költő és dandy egy ideje Balzac titkáráként ténykedett, és vallási megszállottként ócsárolta a darabot és általa Sandot, ezt a „kétnemű nőt” vagy hermafroditát, aki a fiát lánynak, a lányát meg fiúnak öltözteti. (Néhány héttel ennek az „előzetesnek” a közzététele után Lassaillyt beutalták Dr. Esprit Blanche pszichiáter intézetébe, ahol elmebajjal kezelték. Sosem gyógyult meg, és két évvel később már halott volt.) A premier estéjén a nézőteret szinte megtöltötték Sand rosszakarói. Néhány támogatója is eljött persze, többek között Liszt, Marie d'Agoult, Balzac és maga Chopin, de az ő jelenlétük csak tetézte az író nő megaláztatását. Alig vonták fel a függönyt, már kezdődött is a pfulás és fütyögés. A színészek kiestek a szerepükből, egyre-másra elvétették a végszókat. A közönség sorain nyugtalanság vett erőt, és még Madame Dorval is képtelen volt megőrizni a hidegvérét, pedig ő aztán már túlélte néhány krízist. Sand azonnal le akarta vetetni a darabot a műsorról. Buloz hét estét adott az előadásnak, amely azután végelgyengülésben kimúlt. Műve nemhogy nem hozta egyesbe Sand pénzügyeit, de a megírása tízhavi megfeszített munkájába, a színrevitele pedig tízezer frankjába került, így anyagilag még rosszabb helyzetben találta magát, mint hogyha meg se írta volna a *Cosimát*. 1840 nyarán már csak ezért sem térhetett vissza Chopinnal Nohant-ba: olcsóbb volt Párizsban maradniuk.²

II

Chopin anyagi háttere ezzel egyidejűleg teljesen átalakult. Eladta a Breitkopf & Härtelnek a *b-moll szonátát*, és vele együtt értékesítette az op. 39-es *Harmadik scherzót*, az op. 41-es *Négy mazurkát*, az op. 37-es *Két noktürn*t, valamint az op. 36-os *Fisz-dúr imp*

2 Sand a veszteség egy részét jóváírta, miután a *Cosima* kiadásának jogait ötezer frankért értékesítette.

romptut. 1840 kora tavaszáig opusszámonként ötszáz, összesen tehát kétezeröttszáz frankot kasszírozott az üzlettel.³ E nagy formátumú kollekció Chopin presztízsét is jelentősen megnövelte, s most, hogy egy év után visszatért Párizsba, új növendékek is felkeresték. Naponta négyen vagy öten jöttek el a kis lakásba a rue Tronchet-ra, és alkalmanként húsz frankért játszották el a hozott darabokat újonnan felállított Pleyel koncertzongoráján. Számos tanítványa jelentéktelen senki volt, akiknek a neve is alig maradt fenn, de bárki járhatott hozzá, akinek volt elég pénze, hogy az óra végeztével diszkrétan a kandallópárkányon hagyja. Chopin a foglalkozás során vagy a növendék mellett ülve figyelt türelmesen, vagy egy közelben felállított kabinetzongorán demonstrálta a tanulnivalót. Jóllehet a tél beköszönte megtépázta az egészségét, diákjaival kivétel nélkül mindig szívélyesen viselkedett. A tanítás során megszokott látvány volt, ahogy kölnivízzel hinti meg a homlokát, vagy ópiummal megszórt mézgavizet kortyolt, hogy csillapítsa a torokgyulladását.

Nem minden tanítványa volt persze tehetségtelen, és egy rövid kitérőt megér, hogy számba vegyük a kivételeket. Nem sokkal a Nohant-ból való visszatérése után érkezett Bécsből Párizsba a huszonhárom éves Friederike Müller, és azonnal felkereste Chopint. A nő előzőleg Czernynél tanult, technikailag haladó zongoristának minősült, és néhány héttel később már felhívta magára a figyelmet, amikor az „isteni” Thérèse d’Apponyi grófné egyik matinékonzertjén valóságos ovációban részesült. (Thérèse-nek ajánlotta annak idején Chopin az op. 27-es *Két noktürn*.) Miután átadta ajánlóleveleit, Friederike közölte Chopinnal: kimondottan azért jött Párizsba, hogy egyenesen tőle tanulhassa meg műveinek helyes előadását. „Szomorú is lenne, ha az emberek nem tudnák az én instrukcióim nélkül eljátszani őket” – felelte Chopin kissé rosszmájúan. Amikor Friederike szerényen azzal védekezett, hogy ő még nem tart ott, és sokat kell tanulnia, Chopint meghatotta az egyenessége, és megkérte, játsszon valamit, így átültek a zongorához. „A tartózkodása egy pillanat alatt szertefoszlott” – folytatta Friederike. – „Kedvesen és

3 Chopin kilátásba helyezte, hogy megszakítja Breitkopffal az együttműködést, amennyiben nem teljesülnek a feltételei: „Ez alatt az ár alatt nem küldök semmit.” CFC, 2. köt., 376.

nagylelkűen segített leküzdenem a félénkségemet, megkérdezte, kényelmesen ülök-e, hagyta, hogy játsszam, amíg csak meg nem nyugszom egészen, aztán gyengéden megrótt a merev csuklómért, dicsérte korrekt értelmezésemet, és növendékévé fogadott engem. Heti két órában állapodtunk meg.”

Friederike ezt követően tizennyolc hónapig látogatta Chopin óráit. Belőle vált a zeneszerző egyik legjobb tolmácsolója, és az együtt töltött időről ránk maradt emlékiratai Chopin tanítási módszereire is fényt vetnek.⁴ Chopin saját *Etűd*jeit és *Prelúd*jeit adta ki feladatul, ami megerősíti, hogy a nő kiváló technikával rendelkezett. Miután 1841 tavaszán véget értek a közös órák, Chopin Friederikének ajánlotta op. 46-os, virtuóz *Allegro de Concert*-jét. Néhány hónappal a mű megjelenését követően Liszt tréfálkozva már „Mademoiselle opus quarante-six”-ként hivatkozott Friederikére, akinek elsőrangú leírásokat köszönhetünk Chopin tanári alkatáról.

Mikulinak volt az a szavajárása, hogy „szent művészi hév lán-golt benne akkoriban, ajkáról minden szó tette sarkallt és inspirált. Egyetlen óra a szó szoros értelmében órákig is elhúzódhatott, míg mestert és tanítványt le nem gyűrte a kimerültség.” Nekem is volt részem ilyen áldott órákban. Nem egy vasárnap kezdtem délután egykor zongorázni Chopinnél, hogy egészen négyig vagy ötig ne küldjön el minket. Azután ő is játszott, hozzá milyen ragyogóan; és nemcsak a saját szerzeményeit, hanem más mesterekét is, hogy megtanítsa a növendéknek, miként kell előadni őket. Egy délelőtt emlékezetből játszott el tizennégy Bach-prelúdiumot és -fűgát, és amikor rajongva csodáltam e páratlan teljesítményt, ennyit válaszolt: „Cela ne s’oublie jamais.”⁵

1840. december 20-án, alig néhány héttel a tanítás megkezdése után Chopin – ahogy a nő fogalmazott – „nagy gyülekezet előtt” játszatta el Friederikével a nemrég megjelent *b-moll szonátát*. Az ese-

4 A memoár egy sor naplójegyzetből áll össze, amelyeket Niecks tett közzé, lásd NFC, 2. köt., 340–343.

5 „Ez nem felejtődik el soha.”

ményre Sand lakásán került sor, amely tágasabb volt, mint Chopiné. A koncert reggelén Friederike felkereste Chopint, hogy még egyszer átfussák a *Szonátát*, de nagyon ideges volt. „Miért játszik ma kevésbé jól?” – érdeklődött Chopin. Friederike azt felelte, fél. „Miért? *Énszerintem* jól játssza” – nyugtatta meg Chopin. „E szavak helyreállították a lelki békémet. Este is az az érzés uralkodott bennem, hogy meg van elégedve a játékkal; boldoggá tett, hogy kiérdemeltem Chopin elismerését és a közönség tetszését.” Chopin szavain felbátorodva Friederike az *f-moll zongoraverseny* Larghettoját is eljátszotta, „amit fenségesen kísért egy másik zongorán”. Az utolsó órájukon, amelyre valószínűleg 1841 áprilisában került sor, Chopin azzal is kimutatta a Friederike tehetsége iránti nagyrabecsülését, hogy nekiajándékozta két *Etűdje* (az op. 10, no. 3-as és 4-es számú) autográf lapjait. 1849-ben Friederike hozzámment Johann Baptist Streicher bécsi zongorakészítőhöz, és a korabeli szokásoknak megfelelően felhagyott a koncertezéssel.

Chopint a többi tanítványa ritkán villanyozta fel akár feleannyira is. Adolf Gutmann volt a másik nyilvánvaló kivétel, aki ugyan jó pár éve járt már hozzá, de most újra órákat vett tőle. Ne feledkezzünk el a tizennégy esztendő tehetségről, Georges Mathiasról sem, aki szintén 1840-ben lett a növendéke, és később a párizsi Conservatoire-on maga is több mint három évtizedig tanított. Három vagy négy évvel később ehhez a szűk, de kiváló körhöz csatlakozott Thomas Dyke Tellefsen, aki Norvégiából jött el egyenesen Chopin kedvéért, valamint Karol Mikuli, aki utóbb azzal juttatta kifejezésre a mestere iránti feltétlen odaadását, hogy önzetlenül sajtó alá rendezte monumentális Chopin-összkiadását – a nagy mű előkészítése több évébe került. Külön említést érdemel még Pauline García, a tizennyolc éves opera-énekesnő, akit 1839/40 telén mutatott be Chopinnek George Sand. Pauline, a világhírű énektanár, Manuel García lánya – és a nem kevésbé ünnepeelt szopránénekes, Maria Malibran húga – nagyon szeretett volna koncertzongorista lenni, és ezt megelőzően két évig Liszt Ferenchez járt, aki nagy jövőt jósolt neki a hangszer-virtuózi pályán. Ám amikor híres nővére idő előtt meghalt, Pauline édesanyja, a szintén szoprán Joaquína Sitchez megparancsolta neki, hogy térjen vissza a családi hivatást

megtestesítő operaszínpadra. Amikor Chopin először találkozott Pauline-nal, a nő a nemzetközi hírnév küszöbén állt – Londonban hatalmas szenzációt keltett a Rossini *Otello*jában alakított Desdemónája. Kölcsönös operaszeretetük és zongora iránti rajongásuk nem is maradt eredménytelen. Pauline-t lebilincselte Chopin zenéje, és nemcsak tanítványként szegődött a zeneszerző mellé – több évig vett tőle informális zongoraórákat –, hanem hű barátja lett a férfinak. Chopin sokszor kísérte, amikor énekelt, sőt azt is megengedte neki, hogy néhány mazurkáját átdolgozza vokális bravúrdarabokká, amelyeket aztán a turnéin is énekelt.⁶ 1840 áprilisában Pauline összeházasodott Louis Viardot-val, a Théâtre-Italien nálánál huszonegy évvel idősebb igazgatójával, aki lemondott e tisztségéről, hogy főállásban felesége impresszáriója lehessen. Ezt követően a nő a Pauline Viardot nevet használta.⁷

De mit gyakoroltatott Chopin a tanítványaival? A technika terén Cramer, Moscheles és Clementi etűdjeit írta elő nekik (különösen ez utóbbi *Gradus ad Parnassum*át, amelyet igen nagyra értékelt). Repertoár tekintetében mindenekelőtt Bach *Das wohltemperierte Klavier*ját ajánlotta, továbbá Mozart szonátáit. Field, Hummel, Hiller, Schubert és Weber darabjait is játszatta, az adott növendék rátermettségének függvényében. Némelykor egyik-másik Beethoven-szonáta is előkerült – köztük a „Holdfény” és a „Gyászinduló” szonáták –, de az ő legtöbb műve iránt mérsékelt rokonszenvvel viseltetett. Kortársai közül Liszt és Schumann kompozícióiról tudomást sem vett, és Mendelssohn alkotásainak zöme is ilyen sorsra jutott. A tanításban Chopin természetesen központi helyet biztosított saját szerzeményeinek, különösen, ha a növendékek maguk igényelték ezt, és az ujjrendjeit, pedál- és tempójelzéseit őrző kot-

6 E remek átiratok rövid áttekintéséért lásd a jelen kötet „Alkonyidő Albionban” című fejezetének 601. lapján a 17. lábjegyzetet.

7 Sand már-már kerítőnőként bábáskodott e frigy létrejötté felett. Amikor megtudta, hogy korábbi szeretője, Alfred de Musset csapja a szelet Pauline-nak (a férfi teljesen belehabarodott a fiatal énekesnőbe, és a kezét is megkérte), a közelgő katasztrófa elhárítása végett mindent elkövetett, hogy Pauline figyelme inkább Louis Viardot felé terelődjön.

tapéldányaik kaput nyitnak a mai zongoristának, hogy beléphessen Chopin zongoravilágába.

Korábban céloztunk rá, hogy Chopin példás türelemmel viszonyult a tanítványaihoz, és kínosan ügyelt arra, hogy mindent a lehető legjobban megtanuljanak. Órái ezzel együtt sem csordogáltak mindig nyugodt mederben. Georges Mathias idézi fel, hogy egy-egy különösen értetlen növendék még Chopint is ki tudta hozni a sodrából. Egy ízben úgy feldühödött, hogy a támlájánál fogva felkapott, majd földhöz vágott egy széket.⁸ A krónikus betegségéből adódó mindennapi megpróbáltatások is gyakran megviselték, s ilyenkor levált a visszafogott elegancia tovább már nem fenntartható máza.

III

Chopin növekvő hírnevét tovább fényezte egy emlékezetes találkozója a francia uralkodócsaláddal. Nem sokkal a Nohant-ból való visszatérése után, 1839 őszén meghívták, hogy Mária Amália királyné és udvara előtt játsszon a Saint-Cloud-i királyi rezidencián. A felkérés háttérében Ignaz Moscheles állt, akivel Chopin nem sokkal azelőtt kezdett közelebbi barátságot ápolni. Moscheles hosszabb angliai tartózkodás után érkezett ismét Párizsba, és feleségével, Charlotte-tal bankár nagybátyja, Auguste Léo fényűző rezidenciáján lakott éppen. Emlékezhetünk még, hogy előzőleg Léo adott kölcsön Chopinnek a mallorcai útra, és a zeneszerző többször is vacsoravendég lehetett a bankár otthonában.

Moscheles már régóta kereste Chopin társaságát, így mi sem volt természetesebb, mint hogy a két zeneszerző találkozzon Léo egyik estélyén. Megismerkedésükről Moscheles részletesen beszámolt a naplójában. Amikor megkérte Chopint, hogy játsszon valamit, a hallottak nagyon tetszetek neki. „Etűdjeit és legújabb művét, a »Prelűdöket« játszottá nekem, én meg sok saját dolgomat neki.” Egy héttel később Chopin lakásán találkoztak, ahol Moscheles hallhatta Chopin *Asz-dúr prelűdjét*, „a ♩ üteműt az állandóan visszatérő *asz* orgonaponttal”. Jelen volt Chopin tanít-

8 GC, 241–242.